

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 373:376-056.34(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.1>

Лариса АРНАУТОВА

кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної і інклюзивної освіти та реабілітації, Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», просп. Гагаріна, 16, м. Одеса, Україна, 65039

ORCID: 0000-0002-1844-0878

Бібліографічний опис статті: Арнаутова, Л. (2024). Сучасні підходи до активації психічних функцій у дітей із затримкою психічного розвитку в інклюзивних класах школи. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 3–9, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.1>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО АКТИВАЦІЇ ПСИХІЧНИХ ФУНКЦІЙ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ ШКОЛИ

Кількість дітей, які мають особливості розвитку, збільшується не лише в Україні, а й у всьому світі. Ці порушення розвитку торкаються всіх сфер діяльності дитини, рухової, психічної, інтелектуальної з великою різноманітністю патології, від розладів рухової сфери до синдрому Дауна і розумової відсталості. Збільшення кількості дітей з особливостями розвитку є значною соціальною проблемою, що пояснює необхідність їх інтеграції до соціуму, суспільного життя.

Корекція дітей з особливостями психофізичного розвитку ґрунтується на досвіді більшості країн Європи, що передбачає навчання цих дітей в інклюзивних загальноосвітніх школах за місцем їх проживання. Для цього необхідні інноваційні методи та технології, які орієнтовані на індивідуальні особливості дитини, які мотивують та активують пізнавальну сферу дітей, дозволяють вірити у свої сили, сприяють реалізації можливостей.

Метою дослідження є формування психічних функцій у школярів із затримкою психічного розвитку в інклюзивних класах школи.

Дослідження проводилось із 10 дітей віком 8 років, учнів перших класів спеціальної загальноосвітньої школи з затримкою психічного розвитку з метою аналізу рівня сформованості їх психічних функцій.

На першому етапі ми досліджували показники сформованості психічних функцій, що включало рівень розвитку просторових уявлень та просторового орієнтування, рівень розвитку образної пам'яті, рівень розвитку уваги, діагностики мислення та рівень розвитку та ступінь гнучкості.

Застосовувана нами корекційно-розвиваюча програма складалася з вправ, завдань, ігор з таких інноваційних технологій, як ізотерапія, пісочна терапія, кінезіотерапія, Су-джок терапія.

Програма, яка застосовувалася протягом навчального року, була направлена на всебічний розвиток дітей, покращення показників таких психічних функцій, як пам'ять, уява, увага, мислення, просторові уявлення та орієнтування.

Завдяки проведеній корекції розвиток різноманітних психічних процесів і стан нервової системи у школярів значно покращився. Зменшилися гіперзбудливість та бурхливі реакції до зауважень, діти стали активнішими, менш плаксивими, дружелюбнішими до своїх однолітків. Діти стали легше навчатися читанню та не допускати грубих помилок, з'явилися зачатки емоційності та виразності.

Порівняльний аналіз вказує на те, що рівень сформованості психічних функцій у дітей із ЗПР покращився в середньому від 20% до 40%, а в ступені розвитку гнучкості уяви і до 60%.

Ключові слова: затримка психічного розвитку, інклюзивне навчання, корекція, психічні функції.

Larysa ARNAUTOVA

Candidate of Medical Sciences, assistant professor, Associate Professor Department of the special and inclusive education and rehabilitation of the State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky», 16 Gagarin ave., Odesa, Ukraine, 65039

ORCID: 0000-0002-1844-0878

To cite this article: Arnautova, L. (2024). Suchasni pidkhody do artivatsii psykhychnykh funktsii u ditei iz zatrymkoiu psykhychnogo rozvytku v inkliuzyvnykh klasakh shkoly [Modern approaches to acti-

vation of mental functions in children with mental delay in inclusive school classes]. *Vvichlyvist. Humanitas, 1*, 3–9, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.1>

MODERN APPROACHES TO ACTIVATING MENTAL FUNCTIONS IN CHILDREN WITH MENTAL DELAY IN INCLUSIVE SCHOOL CLASSES

The number of children with developmental disabilities is increasing not only in Ukraine, but also throughout the world. These developmental disorders affect all areas of the child's activity, motor, mental, intellectual with a wide variety of pathologies, from motor disorders to Down syndrome and mental retardation. The increase in the number of children with developmental disabilities is a significant social problem, which explains the need for their integration into society and public life.

The correction of children with special psychophysical development is based on the experience of most European countries, which involves the education of these children in inclusive comprehensive schools at their place of residence. For this, innovative methods and technologies are needed, which are focused on the child individual characteristics, which motivate and activate the cognitive sphere of children, allow them to believe in their own strength, and contribute to the realization of opportunities.

The purpose of the study is the formation of mental functions in schoolchildren with mental retardation in inclusive school classes.

The study was conducted with 10 children aged 8 years, students of the first grade a special general education school with mental retardation, in order to analyze the level formation of their mental processes.

At the first stage we investigated indicators of the mental formation functions, which included the level of spatial ideas development and spatial orientation, the level of visual memory development, the level of attention development, diagnosis of thinking, the level of development and degree of flexibility.

The correctional and developmental program we used consisted of exercises, tasks and games using innovative technologies such as isotherapy, sand therapy, kinesitherapy, and Su-Jok therapy.

The program, which was used during the school year, was aimed at the comprehensive development of children, at improving indicators of such mental functions as memory, imagination, attention, thinking, spatial concepts and orientation.

Thanks to the performed correction, the development of various mental processes and the state of the nervous system among schoolchildren have improved significantly. Hyperexcitability and violent reactions to remarks decreased, children became more active, less tearful, friendlier to their peers. It became easier for children to learn to read and not make gross mistakes, the rudiments of emotionality and expressiveness appeared.

The comparative analysis indicates that the level of formation of mental functions in children with mental retardation has improved on average from 20% to 40%, and the degree of development of flexibility of imagination has improved by up to 60%.

Key words: *delayed mental development, inclusive education, correction, mental functions.*

Актуальність проблеми. Кількість дітей, які мають особливості розвитку, збільшується не лише в Україні, а й у всьому світі. Ці порушення розвитку торкаються всіх сфер діяльності дитини, рухової, психічної, інтелектуальної з великою різноманітністю патології, від розладів рухової сфери до синдрому Дауна і розумової відсталості. Збільшення кількості дітей з особливостями розвитку є значною соціальною проблемою, що пояснює необхідність їх інтеграції до соціуму, суспільного життя.

Корекція дітей з особливостями психофізичного розвитку ґрунтується на досвіді більшості країн Європи, що передбачає навчання цих дітей в інклюзивних загальноосвітніх школах за місцем їх проживання. Для цього необхідні інноваційні методи та технології, які орієнтовані на індивідуальні особливості дитини, які мотивують та активують пізнавальну сферу дітей, дозволяють вірити у свої сили, сприяють реалізації можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вітчизняні та зарубіжні вчені упродовж останніх десяти років розглядають питання проблеми інноваційної діяльності освітніх закладів з особливою уважністю. М. Б Аразгелдієва звернула увагу, що проблемам теорії та практики педагогічної інноватики присвятили власні наукові розробки вітчизняні дослідники В. Войтко, Л. Галенко, В. Лапіна, О. Ревуцька та ін. (Аразгелдієва, 2020).

Як вказує Л. Галенко, успіх інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами безпосередньо залежить від взаємодії педагога з батьками учнів (Галенко, 2018, с.5).

Реформування освіти в Україні має на увазі інтенсивний пошук нових напрямків та докорінних змін освітнього процесу.

Особлива роль відводиться інноваціям в педагогіці, що забезпечує якісно нові підходи до педагогічного процесу як в цілому, так і до окремих його напрямків. Реформування освіт-

ньої системи визначається основним завданням: повсюдне впровадження інноваційних освітніх систем та технологій, що сприяють підвищенню ефективності навчання. Реформи освіти стосуються і навчання особливих дітей.

В роботах А. Бударного Е. Моносзон, С. Шацького та інших розглядаються питання застосування інноваційних технологій у педагогіці.

Для активної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у життя суспільства потрібна наявність великого вибору інноваційних програм з корекції особливостей їх розвитку. І.П. Логвінова вказує на збільшення кількості дітей з різною патологією, особливо з порушеннями психофізичного розвитку, що пояснює необхідність впровадження нових технологій навчання та виховання даної категорії дітей різного віку, що підштовхує до створення оптимальних умов для їх всебічного розвитку (Логвінова, 2016).

Метою дослідження є формування психічних функцій у школярів із затримкою психічного розвитку в інклюзивних класах школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилось із 10 дітей віком 8 років, учнів перших класів спеціальної загальноосвітньої школи з затримкою психічного розвитку.

На першому етапі нами досліджувались показники сформованості психічних функцій, що включало рівень розвитку просторових уявлень та просторового орієнтування, рівень розвитку образної пам'яті, рівень розвитку уваги, діагностики мислення та рівень розвитку та ступінь гнучкості.

Із метою дослідження просторових уявлень та просторового орієнтування ми використали методику «Схований предмет», яка представлена контурними малюнками зі «схованими» предметами. Завданням для дітей було назвати окреслення усіх предметів за 1 хвилину.

Обстеження образної пам'яті дітей з затримкою психічного розвитку проведено за методикою «Пам'ять на образи», яка складається з 16 образів, зображених на аркуші формату А5. Завданням дітей було запам'ятати якомога більше образів за 20 секунд та відтворити їх намалювавши чи висловивши словесно образи.

Визначення рівня розвитку уваги проводилось за методикою «Коректурна проба».

Дітям був запропонований бланк з фігурами (10 рядків по 10 фігур) та поставлено завдання: викреслити усі трикутники, підкреслити усі кола, обвести усі квадрати.

Дослідження такого психічного процесу, як мислення, а саме здатності до узагальнення і абстрагування, вміння виділяти суттєві ознаки проведено з використанням методики «Виключення зайвого». Завдання полягало в тому, щоб з чотирьох предметів, обрати один, що не має спільних ознак з іншими трьома, та пояснити чому саме цей предмет є зайвим. Усього пропонувалося п'ять комплектів предметів.

За допомогою проведеної методики «Творча уява» ми визначали два показника – рівень розвитку та ступінь гнучкості. Дітям було роздано по три аркуші формату А5 з зображеннями кола, трикутника і квадрата. Завдання полягало в тому, щоб діти за 1 хвилину доповнили фігури так, щоб утворився малюнок.

За результатами діагностики сформованості психічних функцій ми отримали наступні результати: головним чином діти знаходяться на низькому та дуже низькому рівні розвитку за всіма показниками. Низький рівень складає від 10% до 30%, причому 30% успішності виконання завдань стосується дослідженням рівня розвитку уваги та такого психічного процесу, як мислення, а саме здатності до узагальнення і абстрагування, вміння виділяти суттєві ознаки.

Нами була розроблена корекційно-розвиваюча програма, яка складалася з вправ, завдань, ігор з таких інноваційних технологій, як ізотерапія, пісочна терапія, кінезіотерапія, Су-джок терапія.

Програма, яка застосовувалася протягом навчального року, була направлена на всебічний розвиток дітей, покращення показників таких психічних функцій, як пам'ять, уява, увага, мислення, просторові уявлення та орієнтування.

Методи, які застосовуються при ізотерапії, практично безмежні. Дитина може займатися будь-яким різновидом образотворчого мистецтва, використовуючи будь-які методи і засоби. Єдиною умовою є те, що цей процес повинен приносити емоційне задоволення і позитивний ефект. Ми використовували наступні вправи: «Чарівні плями», «Розфарбуй картинку», «Домалюй предмети», «Малювання пластиліном» та інші.

Педагогічна пісочна терапія – інноваційна технологія навчання та виховання школярів, здатна активізувати розвиток емоційної сфери дитини, її пізнавальну діяльність, створити умови для індивідуально-творчого розвитку особистості. Цей вид арт-терапії сприяє вдосконаленню вмінь і навичок практичного спілкування, розвитку зв'язного мовлення, концентрації уваги, розвитку уяви, збагаченню словникового запасу.

В роботі з дітьми ми використовували наступні вправи нашої експериментальної програми, наприклад такі, як: «Ми їдемо у гості», «Пісочні хованки», «Відбитки», «Доріжка з рахункових паличок».

За допомогою кінезіологічних вправ укріплюється фізичне здоров'я, оптимізуються головні психічні процеси (пам'ять, увага, мислення, мова, слух, увага, сприйняття), підвищується розумова працездатність, покращується психоемоційний стан. За допомогою фізичних вправ стимулює реабілітаційні можливості організму, це лікування рухом, метою якого є зниження м'язової напруги, покращення кровообігу, збільшення амплітуди рухів. Діти із задоволенням виконували такі вправи, як «Гачки», «Дзеркальне малювання», «Вуха – ніс», «Слон».

Метод Су-джок терапії заснований на стимулюванні біологічно активних точок, які розміщені на поверхні тіла, на кистях та стопах і є рефлекторною проекцією органів та частин тіла людини.

Стимулювання цих точок розвивають дрібну моторику, гнучкість і точність рухів пальців рук, тактильну чутливість, а це своєю чергою є потужним стимулом розвитку сприйняття, уваги, пам'яті, мислення та мови. Розвиваються всі психічні процеси, необхідні для сприйняття навчальної програми й повноцінної навчальної діяльності. Ми використовували ігри та вправи з масажними кульками та еластичними кільцями: пальчикова гра «Черепашка», пальчикова гра «Іжачок», вправа «Доріжка», вправа «Прогоулянка» та інші.

Повторне дослідження показало, що завдяки проведеній корекції розвиток різноманітних психічних процесів і стан нервової системи у школярів значно покращився. Зменшилися гіперзбудливість та бурхливі реакції до зауважень, діти стали активнішими, менш плакси-

вими, дружелюбнішими до своїх однолітків. Вони стали легше навчатися читанню та не допускати грубих помилок, з'явилися зачатки емоційності та виразності.

Динаміка розвитку психічних функцій у дітей покращилась, що свідчить про ефективність впровадження інноваційних технологій у корекційну роботу з дітьми з особливими освітніми потребами.

Результати дослідження рівня розвитку просторових уявлень свідчать, що кількість дітей, які виконали завдання, що відповідає середньому рівню розвитку, збільшилася на 20%, і 30% дітей перейшли з дуже низького рівня на низький (рис. 1).

Аналіз результатів рівня розвитку образної пам'яті показав зменшення кількості дітей з низьким показником, причому одна дитина досягла високого рівня. Показники середнього рівня розвитку образної пам'яті збільшилися на 40%, тоді як низький рівень розвитку показали на 50% менше дітей (рис. 2).

Позитивні зміни відзначаються і при повторному дослідженні показників рівня розвитку уваги у більшості дітей. Суттєві зміни стосуються дітей з низьким рівнем уваги, які знизилися на 40%. Тоді як кількість дітей, які виконали завдання, що відповідає середньому і вище середнього рівня розвитку, підвищилося на 10% і 20% відповідно (рис. 3).

У дітей покращилися розумові процеси, про що свідчать результати контролюючого експерименту. Значно зменшилась кількість учнів з низьким показником (на 50%), збільшилась кількість учнів з середнім показником (на 40%), та один учень показав достатньо високий рівень, що складає 10% (рис. 4).

Особливо вражають позитивні зміни у розвитку гнучкості уваги після проведеної корекції. У жодної дитини не був виявлений низький рівень. Значно збільшилась кількість дітей з середнім рівнем до 80% та з високим рівнем до 20% (рис. 5).

Корекційна робота охоплює всі напрями навчальної діяльності з дітьми, які мають вади, спрямована на розвиток різноманітних психічних процесів: сприйняття, пам'яті, мислення, мовлення, емоційно-вольової сфери тощо. Комплексний підхід у корекційному вихованні дітей реалізовуватиметься лише тоді, коли до конкретних завдань піді-

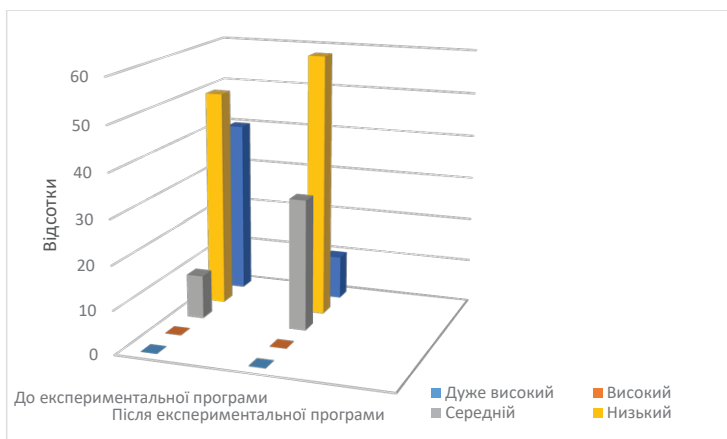

Рис. 1. Динаміка результатів за методикою «Схований предмет»

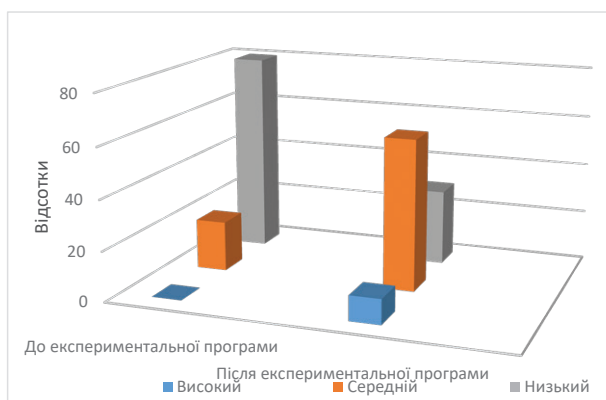

Рис. 2. Динаміка результатів за методикою «Пам'ять на образи»

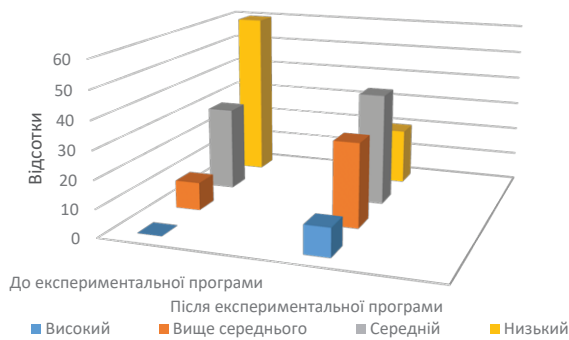

Рис. 3. Динаміка результатів за методикою «Коректурна проба»

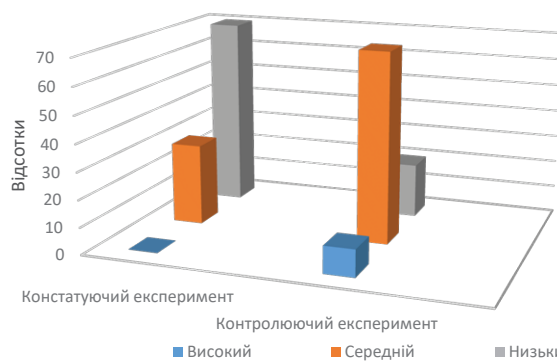
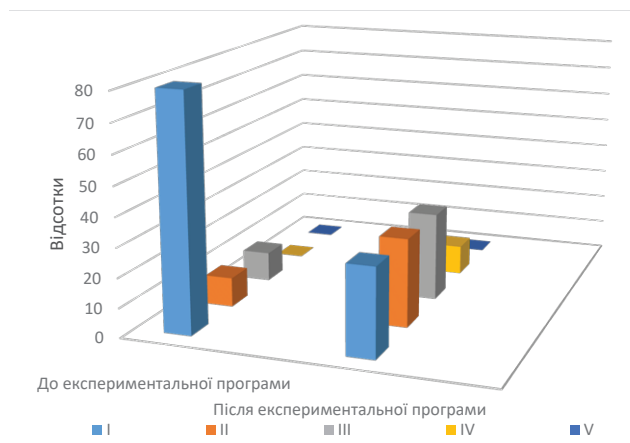

Рис. 4. Динаміка результатів за методикою «Виключення зайвого»

Рис. 5. Динаміка результатів за методикою «Творча уява» за рівнем розвитку уяви

брані найефективніші технології корекційної роботи. Ефект корекційно-розвивального навчання вищий, якщо його мету сформульовано точно й адекватно.

Програма направлена на всебічний розвиток дітей, покращення показників таких психіч-

них функцій, як пам'ять, уява, увага, мислення, просторові уявлення та орієнтування.

Порівняльний аналіз вказує на те, що рівень сформованості психічних функцій у дітей із ЗПР покращився в середньому від 20% до 40%, а ступінь розвитку гнучкості уяви – до 60%.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аразгелдієва М. Б. Особливості корекційної роботи з формування зорово-просторових уявлень у дітей із затримкою психічного розвитку та системним недорозвиненням мовлення : зб. наук. праць / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. 376 с.
2. Буйняк М.Г. Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами : дис.... канд. псих. наук: 19.00.08. Кам'янець-Подільський : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. 322 с.
3. Войтко В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 84 с.
4. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник / за ред. Л. Галенко. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 110 с.
5. Інноваційні педагогічні технології: посібник / О.І. Огієнко та ін. ; за ред. О.І. Огієнко. Київ : Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2015. 314 с.
6. Колупаєва А., Таранченко О. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ : ТОВ «Атопол», 2016. 152 с.
7. Логвінова І.П. «Корекція розвитку». Програма з корекційно-розвиткової роботи для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2016. 40 с.
8. Навчання дітей з порушеннями когнітивного розвитку в умовах компетентнісного підходу: навч.-метод. посібник / за ред. Л.І. Прохоренко. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології, 2020. 435 с.
9. Середа І., Савінова Н., Стельмах Н. Корекційно-виховна діяльність педагога у сучасних закладах освіти: монографія. Миколаїв: Іліон, 2019. 190 с.
10. Чайковський М.Є. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи із молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору : дис. ... докт. пед. наук: 13.00.05. Старобільськ, 2016. 46 с.

REFERENCES:

1. Arazgeldieva, M.B. (2020). Osoblyvosti korektsiynoyi roboty z formuvannya zorovo-prostorovykh uyavlen' u ditey iz zatrymkoyu psykhichnoho rozvytku ta systemnym nedorozvynennyam movlennya [Peculiarities of corrective work of visuospatial representations formation in children with mental retardation and systemic underdevelopment of speech]. Kharkiv: HNPU [in Ukrainian].
2. Buiniak, M.G. Formuvannya psykholohichnoyi hotovnosti vchyteliv do inklyuzyvnoho navchannya ditey z osoblyvymy osvitynimy [Formation of psychological readiness of teachers for inclusive education of

children with special educational needs]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kam'yanets'- Podil's'kyi: NPU [in Ukrainian].

3. Tchaikovskyyu, M.Ye. (2016). *Teoriya i praktyka sotsial'no-pedahohichnoyi roboty iz moloddyu z osoblyvymy potrebamy v umovakh inklyuzyvnoho osvith'oho prostoru* [Theory and practice of socio-pedagogical work with young people with special needs in the conditions of an inclusive educational space]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Starobilsk [in Ukrainian].

4. Galenko, L. (Eds.). (2018). *Innovatsiyni tekhnolohiyi v korektsiyniy roboti z dit'my z osoblyvymy osvithnimy potrebamy* [Innovative technologies in correctional work with special educational needs children]. Kharkiv: «Drukarnia Madrid» [in Ukrainian].

5. Kolupaeva, A. & Taranenka O. (2016). *Inklyuzyivna osvita: vid osnov do praktyky* [Inclusive education: from basics to practice]. Kyiv: TOV: «Apostol» [in Ukrainian].

6. Logvinova, I.P. (2016). «Korektsiya rozvytku». *Prohrama z korektsiyno-rozvytkovoyi roboty dlya pidhotovchyykh, 1-4 klasiv spetsial'nykh zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv dlya ditey iz zatrymkoyu psykhychnoho rozvytku* [Program for corrective and developmental work for preparatory, 1-4 grades of special general educational institutions for children with mental retardation]. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedagogiky NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

7. Ogienko, O.I. (Eds.). (2015). *Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi* [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv: Instytut pedagogichnoi osvity NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

8. Prohorenko, L.I. (Eds.). (2020). *Navchannya ditey z porushennyamy kohnityvnoho rozvytku v umovakh kompetentnisnoho pidkhodu* [Education of children with disorders of cognitive development under the conditions of the competence approach]. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedagogiky i psykhylogii [in Ukrainian].

9. Sereda, I., Savinova, N., & Stelmakh N. (2016). *Korektsiyno-vykhovna diyal'nist' pedahoha u suchasnykh zakladakh osvity* [Corrective and educational activity of the teacher in modern educational institutions]. Mykolayiv: Ilion [in Ukrainian].

10. Voitko, V. (2016). *Navchannya i vykhovannya ditey z osoblyvymy osvithnimy potrebamy* [Education and upbringing of children with special educational needs]. Kropivnytskyi: KZ «KOIPPO imeni Vasylya Suhomlynskogo» [in Ukrainian].